

בישול אחר אפייה

גלעד וסרמן

- א. מבוא
- ב. בישול אחר בישול
- ג. שיטת היראים
- ד. קושיית הראבי"ה
- ה. תירוץ האגלי טל ליראים
- ו. הסברי האגלי טל לראבי"ה
- ז. הנחת היסוד של האגלי טל
- ח. דעת הביאור הלכה
- ט. נפקא מינות להלכה
- י. הסבר הט"ז ליראים
- יא. סיכום

א. מבוא

אחת מהשאלות היסודיות שעולות כשעוסקים במלאכות שבת היא איזו יצירה חדשה מתחדשת בעקבות המלאכה. במאמר זה נבחן את מחלוקת הראשונים בנוגע ל'בישול אחר אפייה', ונסה להבין מהי היצירה החדשה בעולם שאסורה (לחלק מהדעות) בתהליך הבישול הזה. כמו כן, נברר במה היא שונה מהותית מתהליך של 'בישול אחר בישול' שמתור בשבת. נציג את צדדי המחלוקת על פי הסברי האחרונים, את הספרות העומדות ביסוד המחלוקת, ונראה כמה נפקא מינות להלכה.

הבנת האיסור והגדרתו חשובה להלכה כיוון שהרמ"א (אורח חיים שיח, ה) כתב שנהגו ליזהר לכתחילה בבישול פת בשבת, אפילו בכלי שני. ואף לפוסקים כדעת מרן השולחן ערוך (שם) שהביא כ"ש מי שאומר' את הדעה האוסרת ולאחריה כתב כי 'יש מתירין', יכולה להיות משמעות להלכה¹. האור לציון (ב, ל, הערה ו) כתב שיש להחמיר בדין 'בישול אחר אפייה' במקרים מסוימים על פי העיקרון שהביא בתחילת ספרו (אור לציון, מבואות, יסודות בדרכי ההוראה, ענף א, יג): "הנראה הוא שבמקום שה"א בא להחמיר, כתב מרן דבריהם כדי לומר שבמקום שבקל אפשר להחמיר, יש להחמיר כשיטה זו, ומשום שאין שיטה זו דחוויה לגמרי"².

¹ בוודאי שלפי אלו המפרשים שהשולחן ערוך התיר 'בישול אחר אפייה' רק בכלי שני, עיינו לקמן הערה 13.
² אמנם האור לציון דיבר שם על מקרה שבשולחן ערוך מובאת דעה כ'סתם' ודעה כ"ש אומרים', אך הוא אומר זאת גם לגבי 'יש אומרים' ו'יש אומרים': "גם במקום שכתב מרן יש אומרים ויש אומרים, דאף דקי"ל שהלכה כיש אומרים בתרא [...] עכ"ז [עם כל זה, ג"ו] כתב מרן את הי"א הראשון, כדי לחוש לסברא זו לכתחילה" (שם, יט).

ב. בישול אחר בישול

המשנה בשבת קובעת כמה כללים יסודיים לגבי בישול:

כל שבא בחמין מערב שבת - שורין אותו בחמין בשבת. וכל שלא בא בחמין מערב שבת - מדיחין אותו בחמין בשבת. חוץ מן המליח וקוליס האיספנין, שהדחתן זו היא גמר מלאכתן.

(שבת קמה, ב)

הכלל שמובא בתחילת המשנה, שנוסח בידי הראשונים כ'אין בישול אחר בישול'³, קובע שהחל מרגע מסוים⁴ בתהליך בישול המאכל הוא נחשב כבר כ'מבושל' ואין שייך בו עוד מלאכת בישול.

על אף שלכאורה הדבר מוסכם שאין בישול אחר בישול⁵, ולכן יהיה מותר לשרות מאכל מבושל בכלי ראשון (ואפילו על גבי האש, לולא גזרו חכמים על החזרה וכדומה), ההגהות מרדכי כתב:

והתוס' פירשו [לגבי מאכל חי, ג"ו] מדיחין אותו בחמין, היינו בכלי שני, דאילו כלי ראשון מבשל אפילו ע"י ערוי לקמן לפר"ת [לפירוש רבנו תם, ג"ו] ואפילו בכלי שני דוקא מדיחין אבל לא שורין [דהואיל דהמים חמין מיחזי כמבושל', תוס' (שבת ט. ד"ה כל)...]

היכא דבא בחמין בכלי ראשון איכא לספוקי אי שורין אותו בחמין היינו בכלי שני או אפילו בכלי ראשון.

(הגהות מרדכי שבת תנו)

בסוף דבריו, נראה שיש להגהות מרדכי צד לאסור שרייה בכלי ראשון תבשיל שמבושל כבר, לכאורה נגד הכלל "אין בישול אחר בישול". אבל, קשה להגיד שהאיסור לו חושש ההגהות מרדכי הוא איסור דאורייתא, שכן, אם כך, לא ברור למה תהיה חלוקה בין מאכל חי למאכל מבושל, הרי בשניהם שייך בישול מהתורה, ובכל זאת בכלי שני (שאינו מבשל) המאכל המבושל מותר בשרייה ואילו המאכל החי אסור משום 'מיחזי כמבושל', כפי שכתב ההגהות מרדכי בתחילת דבריו.

³ מצאתי ניסוח זה לראשונה ביראים (סימן רעד), עיינו בראבי"ה (א, קצז) ובמרדכי (שבת שא) שהסבירו שהיראים למד כלל זה מהמשנה הנ"ל. אך התוספות רא"ש (שבת קמה: ד"ה כל) סבר שכלל זה הוא פשוט, ומה שהמשנה באה לחדש הוא רק "שריית זמן מרובה איצטרך לאשמועינן דכיון דמתקן הוא על ידי שרייה זו היא גמר מלאכתו וליתסר".

⁴ תוספות (שבת ט, א ד"ה כל) כתבו על המשנה שרגע זה הוא "שנתבשל לגמרי", אך הרשב"א (שבת ט, א ד"ה גמרא) כתב שמספיק "נתבשל כמאכל בן דרוסאי", ואין מחלוקת זו מענייננו.

⁵ לפחות לגבי מאכל יבש. לגבי בישול אחר בישול בלח ישנה מחלוקת ראשונים, וגם מחלוקת זו אינה מענייננו.

לכן, צריך להסביר שעל הצד שבו אוסר ההגהות מרדכי שרייה של מאכל מבושל בכלי ראשון - האיסור הוא גזירה דרבנן בלבד שמא יבוא לשרות מאכל חי. ולכן בכלי שני, שגם השרייה בו אסורה רק מדרבנן משום 'מיחזי כמבשל', יהיה מותר לשרות מאכל מבושל. אם נקבל זאת, ייצא שאין פה מחלוקת עקרונית על הכלל 'אין בישול אחר בישול', אלא רק ספק האם חכמים גזרו על כל שרייה בכלי ראשון בגלל איסור התורה שקיים רק בשריית מאכל חי, או שלא.⁶

ג. שיטת היראים

היראים (סימן רעד) קיבל את העיקרון הנ"ל שאין בישול אחר בישול, ואף כתב שאין אפייה אחר אפייה⁷:

וכל דבר שנתבשל או נאפה כל צרכו להחזירו בכלי ראשון לחממו או ליתנו בצד האור מותר, שכל דבר שנתבשל או נעשה כל צרכו אין בה משום בישול שאין בישול אחר בישול.

אלא שהוא חידש דין אחר: "אבל יש בישול אחר צלי ויש צלי אחר בישול", על פי הגמרא בפסחים העוסקת באיסור אכילת קרבן פסח מבושל הנלמד מהפסוק "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש" (שמות יב, ט):

[...] ורבנן האי בשל מבושל מאי עבדי להו? - מבעי ליה לכדתניא: בשלו ואחר כך צלאו, או שצלאו ואחר כך בשלו - חייב. בשלמא בשלו ואחר כך צלאו חייב - דהא בשליה, אלא צלאו ואחר כך בשלו הא צלי אש הוא, אמאי?
אמר רב כהנא: הא מני - רבי יוסי היא, דתניא: יוצאין ברקיק השרוי, ובמבושל שלא נימוח, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: יוצאין ברקיק השרוי, אבל לא במבושל, אף על פי שלא נימוח.
עולא אמר: אפילו תימא רבי מאיר, שאני הכא דאמר קרא ובשל מבושל - מכל מקום.

(פסחים מא, א)

נסביר: הגמרא תמחה על הברייתא ושואלת למה מי שקודם צלה ואחר כך בישל קרבן פסח חייב על אכילתו. הרי הוא נצלה! ועל כך רב כהנא עונה שמדובר בדעת רבי יוסי שסובר

⁶ להלכה, הב"ח (שיח, ג) כתב על דברי ההגהות מרדכי "נראה ודאי כיון דמסתפק אזלינן לחומרא", ולכן אסור לשרות מאכל מבושל בכלי ראשון. אך, המג"א (שיח, יד) כתב על פי ראשונים אחרים שמותר לשרות מאכל מבושל אף בכלי ראשון, וכן פסק המשנה ברורה (שיח, לג).

⁷ כמו שכתב רבנו פרץ ובניגוד למה שהובא בשם 'יש אומרים', דברי שניהם הובאו בטור (שיח). אצלנו המחלוקת של רבנו פרץ מופיעה בגוף דברי הסמ"ק (מצווה רפב), וייתכן שזה מהגהות רבנו פרץ שנכנסו לגוף הסמ"ק (אלא שכן הופיע כבר בפני הבית יוסף (שיח, ה)).

שלא יוצאים ידי חובה בפסח במצה מבושלת, ותוספות (פסחים מא, א ד"ה אמר) מסבירים שעיקרון זה נלמד מהדרשה 'בשל מבושל'⁸. את דברי רב כהנא מפרש היראים:

פי' גבי מצה לחם כתיב ואינו נקרא לחם אלא אפוי ולא מבושל וכשבשלו אחר אפייתו נקרא מבושל דיש בישול אחר אפייה הוא הדין נמי צלאו ואחר כן בשלו דיש בישול אחר צלי.

כלומר, היראים מסביר שמסקנת הגמרא, על פי דעת ר' יוסי (שהיראים מאריך להוכיח שהלכה כמותו), מורכבת מכמה הנחות:

- א. כדי לצאת ידי חובת מצה צריך שהיא תיחשב 'לחם'.
  - ב. 'לחם' הוא רק דבר אפוי, ולא מבושל.
  - ג. יש בישול אחר אפייה, ולכן מצה שבושלה נחשבת 'מבושלת' (וממילא לא יכולה להיחשב לחם על פי הנחה ב', ולכן אי אפשר לצאת בה ידי חובה על פי הנחה א').
- לאחר מכן היראים אומר את דבריו גם לגבי סדר הפוך של התהליכים – בישול ואחריו אפייה:

וכשם שיש בישול אחר צלי ואפוי כך יש צלי אחר בישול דסברא אחת היא, ואמרינן נמי ביבמות פ' החולץ [מ' א'] דאע"ג דחלטיה כיון דהדר אפייה בתנור לחם איקרי ואדם יוצא י"ח בפסח, ואחרי דסוגיא דתלמוד כר"י כוותיה עבדינן.

היראים אומר שהכללים 'יש בישול אחר אפייה' ו'יש אפייה אחר בישול' נובעים מאותה סברה, ומביא לכך גם ראייה. הגמרא ביבמות (מ, א) דנה האם מנחה שחלטו במים רותחים נכללת בדרישת הפסוק (ויקרא ו, ט): "מִצֹּת תֵּאָכְלֶה". הגמרא מסיקה שאף שהיא נחשבת כ'מצה', אין יוצאים בה מצד דיני 'מנחה' (פירוש הריטב"א בסוגריים):

האי חלוט [...] מצה היא [ואף על פי שתמצא לומר שאינו מצה גמורה], ולהכי תנא ביה קרא⁹ – לעכב [דלא תימא מצוה בעלמא הוא במצה ברורה אבל אינו מעכב, לכך שינה בו הכתוב שאינו יוצא בחלוט ואף על פי שהוא כמצה אלא שאינו מצה ברורה].

⁸ והיה נראה מדברי תוספות הנ"ל שעולא חולק על רב כהנא ואומר שרבי יוסי למד את דינו מסברה, ואילו לגבי קרבן פסח גם רבי מאיר יודה שבישול אחר צלייה מחשיב את הקורבן כמבושל כיוון שיש את הדרשה של 'בשל מבושל'. אך הצל"ח (פסחים מא, א ד"ה איכא בינייהו) כתב שגם לדעת עולא ר' יוסי לומד שיש 'בישול אחר אפייה' מהדרשה הנ"ל, ור' מאיר חולק עליו (על אף שגם ר' מאיר דורש את הדרשה) כיוון ש"ר"מ סובר היכי דגלי קרא גלי היכי דלא גלי לא ילפינן מפסח".

⁹ רש"י (ד"ה ואי לאו מצה) פירש שהכפילות היא מהפסוק (ויקרא י, יב): "ואכלוהו מצות", אך עיין בתוספות ישנים (ד"ה מצות אמרה רחמנא) שחלקו.

אלא חלוט מצה היא דקאמרינן, למאי הלכתא [כיון דבמנחות לא יצא]? לומר, שאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, אף על פי דחלטיה מעיקרא, כיון דהדר אפייה בתנור - לחם עוני קרינא ביה, ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח [וה"ה דחשוב לחם לענין חלה והמוציא וג' ברכות].

(יבמות מ, א)

ד. קושיית הראבי"ה

הראבי"ה לא קיבל את דעת היראים שיש 'בישול אחר אפייה':

ושמעתי מרבינו אליעזר ממיץ שהיה אומר אין בישול אחר בישול בשבת [...] אבל יש אפייה אחר בישול ויש בישול אחר אפייה, כגון לשרות לחם ברותח [...] וכדתנן יוצאים ברקיק השרוי ובמבושל שלא [נמוח] ר' יוסי אומר יוצאין ברקיק השרוי [אבל לא] במבושל [אף על פי] שלא נמוח, והלכה כר' יוסי. ולא מילתא היא, דהא מייתי ליה בפרק כיצד מברכין ומסקינן עד כאן לא קאמר ר' יוסי אלא לגבי מצה דבעינן טעם מצה בפיו וליכא.

(ראבי"ה חלק א סימן קצז)

כדי להבין את דחיית הראבי"ה לשיטת היראים נעיין בגמרא בברכות:

דרש רב נחמן משום רבינו, ומנו - שמואל: שלקות [ירקות מבושלים, ג'ו] מברכין עליהם בורא פרי האדמה; וחברינו היורדים מארץ ישראל, ומנו - עולא, משמיה דרבי יוחנן אמר: שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו; ואני אומר: במחלוקת שנויה [רש"י: שהם חלוקין בפלוגתא דרבי מאיר ורבי יוסי... שמואל כרבי מאיר דאמר מבושל קאי במלתיה, ורבי יוחנן קאי כרבי יוסי]. דתניא: יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נמוח, דברי רבי מאיר, ורבי יוסי אומר: יוצאים ברקיק השרוי, אבל לא במבושל [רש"י: דתו לאו לחם איקרי], אף על פי שלא נמוח.

ולא היא, דכולי עלמא - שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה, ועד כאן לא קאמר רבי יוסי התם - אלא משום דבעינן טעם מצה וליכא, אבל הכא - אפילו רבי יוסי מודה.

(ברכות לח, ב)

רב נחמן הסביר בדעת רבי יוסי שהבישול מבטל מהמצה את שם ה'לחם', ובאותה מידה הוא גם מבטל את שם ה'ירק' מהשלקות. אך למסקנה הגמרא דוחה את דעת רב נחמן

ומסבירה שרבי יוסי סבר שהבישול מבטל רק 'טעם מצה'. גם תוספות בפסחים, על הסוגייה ממנה היראים הביא את ראייתו, הסבירו שהיא אינה למסקנה:

הכא מדמי פסח לבישול מצה והיינו דלא כמסקנא דכי צד מברכין (ברכות דף לח:):
[...] ועולא לטעמיה דלא בעי לדחויא הכא טעמא דרבי יוסי דבעינן טעם מצה
והתם נמי קאמר דלרבי יוסי מברך שהכל.

(תוספות פסחים מא, א ד"ה עולא)

תוספות מסבירים שהסוגייה בפסחים היא רק לדעת עולא שסבר במסכת ברכות שיש לדמות שלקות לדינו של ר' יוסי¹⁰. אם כן, כיצד יסביר זאת היראים? האם הוא לא קיבל את מסקנת הגמרא בברכות?

ה. תירוץ האגלי טל ליראים

האגלי טל (ביאורים, האופה, טו, ב) מסביר שהיראים הבין אחרת את מסקנת הגמרא בברכות. לצורך כך נחזור להווא אמינא של הגמרא בברכות: רב נחמן הסביר שהמחלוקת האם ירק מבושל מאבד שם 'ירק' בבישול או לא תלויה במחלוקת התנאים האם בישול מבטל 'אפייה' או שלא. לכאורה הווא אמינא זו תמוהה, מה הדימוי בין ביטול מעשה עיבוד מזון אחד על ידי מעשה עיבוד אחר לבין ביטול שם ה'ירק' עצמו? האם בהווא אמינא חשבנו שבישול לחם יפקיע גם את שם ה'דגן' שלו?

לפי הסבר הראבי"ה לתירוץ הגמרא בברכות "בעינן טעם מצה וליכא", יוצא שבישול אינו מבטל אפילו את ה'אפייה', וכל שכן שאינו מבטל את שם ה'ירק', אלא רק את 'טעם המצה' הנדרש לקיום המצווה. לפי זה, אמנם התמיהה שהעלנו אינה נשאת, אך קשה להבין למה הגמרא לא תמחה כך על רב נחמן אלא רק דוחה אותו על ידי פרשנות מצומצמת למחלוקת רבי יוסי ורבי מאיר. אך לפי הסבר היראים, הגמרא דוחה את דעת רב נחמן בדיוק על סמך תמיהה זו, ופירוש "בעינן טעם מצה וליכא" היינו "דבישול מפיק לי' רק מתורת אפי' להחשב מצה עשירה אבל לא מפיק לי' מתורת לחם. וה"ה דלא מפיק לי' מתורת ירק [...]"
שהוא בעצם (אגלי טל שם).

איך ייתכן מה שאמרנו בהסבר האחרון, שאף אם התבטלה האפייה עדיין יישאר שם ה'לחם'? האגלי טל מסביר שפירושו של היראים יכול להסתדר רק לפי שיטת רבנו תם הסבור שפְּלִילָה עבה נחשבת לחם אף אם לא יאפו אותה אלא רק יבשלו אותה (בניגוד

¹⁰ ומה שמופיעה בפסחים גם דעת רב כהנא כתב המהר"ם בנעט (ברכות לח, ב בד"ה אפי' ר' יוסי מודה): "דה"ל לש"ס למיפרך אדרב כהנא ותסברא דלר' יוסי מי ניחא וכו', ובשלמא עולא לטעמיה אזיל כמ"ש התוס' שם, וצ"ל דהש"ס שם לא חש בזה, דהתם ליכא נפקותא בהך ותסברא".

לדעת הר"ש והרמב"ן, להרחבה עיינו בשולחן ערוך אורח חיים קסח, יג ובנושאי הכלים (שם). אמנם, ראינו לעיל שאחת מההנחות לפי פירוש היראים במסכת פסחים היא ש'לחם' הוא רק דבר שנאפה, וצריך להעמיד את הגמרא שם כעוסקת בבלילה רכה, כפי שכתבו התוספות (פסחים מא, א ד"ה אבל לא במבושל), כיוון שבלילה עבה נחשבת כ'לחם' אף לאחר בישול. האגלי טל (שם, יב, כ) כותב שכיוון שהשולחן ערוך (יורה דעה שכט, ג) פוסק שלא כרבנו תם, וגם הרמ"א (אורח חיים קסח, יג) כותב שהמנהג להקל בניגוד לדעת רבנו תם¹¹, אי אפשר לקבל את דעת היראים להלכה.

ו. הסברי האגלי טל לראבי"ה

האגלי טל (ביאורים, האופה, טו, ד) מבחין שהראבי"ה לא התייחס לראייה השנייה של היראים ממסכת מנחות, שהצגנו לעיל, ממנה הוא מוכיח ש'יש אפייה אחר בישול': "אף על פי דחלטיה מעיקרא, כיון דהדר אפייה בתנור - לחם עוני קרינא ביה, ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח" (מנחות מ, א). מתוך כך האגלי טל (שם, ה) מסביר שהראבי"ה לא דחה את העיקרון ש'יש אפייה אחר בישול' (וכן את העיקרון במקרה ההפוך: 'יש בישול אחר אפייה'), ומה שהוא לא קיבל בדברי היראים זה את כך שבישול **מבטל** את האפייה. בישול אינו מבטל את האפייה, לשיטת הראבי"ה, אבל הוא כן פועל במאכל אפוי ומחשיב אותו (גם) כ'מבושל'.

אלא שהאגלי טל (שם) מסביר שבבישול לאחר צלייה "לא נקרא שעשה מלאכה כיון שאף קודם שחזר ובישלו הי' חשוב הצלי' בישול לענין שבת ולא חידש מלאכה כלל", כלומר בישול מסוג מסוים (בישול/אפייה/צלייה) אינו נחשב מלאכה חדשה בשבת, אם מאכל כבר מבושל (אפילו אם בושל בסוג בישול אחר). כיוון שאינו מחדש דבר. ועל פי פירוש זה מחדש האגלי טל (שם, טו) שאפייה שהופכת דגן מבושל ללחם¹², שכן יוצרת ומחדשת בשבת, אסורה מהתורה אף לדעת הראבי"ה, וכך פוסק האגלי טל בפנים הספר (האופה ט): "יראה לי דעיסה מבושלת או מטוגנת שאפאה חייב לכל הדיעות".

אמנם, בהמשך האגלי טל (ביאורים, האופה, טו, יח) מציע אפשרות מחמירה: אף לדעת הראבי"ה, שבישול אינו מבטל את האפייה, ייתכן שיהיו חייבים על כל תוספת של שם 'בישול'¹³ או שם 'אפייה', ולא רק על תהליך ייחודי שיוצר ומחדש (כמו בהחלת שם 'לחם'). אם כך, מה ההבדל בין אפשרות זו לבין דעת היראים שהראבי"ה חלק עליה בחריפות?

¹¹ וכן פסק המשנה ברורה (קסח, עה), בניגוד לפשט המג"א (קסח, לד) שחשש לרבנו תם בברכת המזון דאורייתא, עיין ביאור הלכה (קסח, יג ד"ה ונהגו).

¹² לדעת רבנו תם מקרה כזה יכול להתקיים רק בבלילה רכה, ולדעת הר"ש והרמב"ן אף בבלילה עבה.
¹³ לפי פרשנות זו לראבי"ה יוצא שאין מקור בראשונים לדעה שהביא הרמ"א (אורח חיים שיח, ה) שמוותר לתת פת בשבת בכלי ראשון. כך גם יש מפרשים את דעת השולחן ערוך (אורח חיים שיח, ה) שכתב ש'יש מתירין'

האגלי טל (שם, כ) מביא נפקא מינה: מה הדין אם מישהו מערב שבת צלה בשר וחזר ובישל אותו, ובשבת עצמה הוא רוצה לחזור ולצלוחו? לפי היראים הבישול מערב שבת ביטל את הצלייה, וכעת דינו כמאכל מבושל בלבד שאסור לצלותו כיוון שהצלייה תחדש בו שם 'צלוי' (וגם תבטל שם 'מבושל', אך בזה אין איסור). אך, לפי ההסבר המחמיר של האגלי טל בראבי"ה, כאשר הצלי בושל מערב שבת רק נוסף לו שם 'מבושל' (וכעת יש לו גם שם 'צלוי' וגם שם 'מבושל') ויהיה מותר לחזור ולצלוחו בשבת כיוון שאין בצלייה זו שום הוספת שם חדשה. לפי ההסבר המקל של האגלי טל בראבי"ה – אף אם הבשר רק בושל מערב שבת יהיה מותר לצלותו, כיוון שאין הצלייה מחדשת בו דבר משמעותי (כמו שם 'לחם'), וחידוש שם 'צלי' אינו מחייב כיוון ששם 'צלי' אינו נחשב שונה משם 'בישול' לעניין שבת.

ז. הנחת היסוד של האגלי טל

אם נתבונן בהסברי האגלי טל, הן ליראים והן לראבי"ה, נשים לב שהציר בו הוא דן כל הזמן תלוי רק ב'שם' הבישול החל על המאכל. כלומר, כל איסור בישול בשבת מבוסס, לשיטת האגלי טל, על החלת שם על ידי בישול. זו ההנחה הבסיסית שכל הדעות מסכימות לה, ומה שנחלקו היראים והראבי"ה הוא האם החלת שם בישול מבטלת שם אפייה או שלא. ומה שמסתפק האגלי טל בדעת הראבי"ה הוא האם, לעניין שבת, שם בישול לעומת שם צלייה או שם אפייה נחשב כ'שמות' שונים – וחייבים על הוספת כל אחד מהם, או שלעניין שבת כולם נחשבים כ'שם' אחד וחייבים רק על הוספת שם אחר על ידי בישול / צלייה / אפייה (כגון הוספת שם לחם).

הפרי מגדים (אשל אברהם שיח, יז) כתב על פי הגמרא העוסקת בקרבן פסח, שאמרה (פסחים מא, א): "בשלו ואחר כך צלאו [...] חייב", שגם לדעת היראים אין הצלייה מבטלת לחלוטין את הבישול, אלא רק מוסיפה שם צלייה בנוסף לשם בישול הקיים, ולכן יש איסור לאכול את קרבן הפסח על אף שהוא נצלה לבסוף, מכוח הבישול שבתחילתו. ולכן, מסיק הפרי מגדים שאם בישל בשר ואחר כך צלאו לפני שבת, מותר לחזור ולבשלו בשבת אף לדעת היראים. אמנם, האגלי טל שפירש שהיראים סובר שצלייה מבטלת לחלוטין את הבישול הסביר את הגמרא האוסרת פסח שבושל ואחר כך נצלה אחרת (ביאורים, האופה, טו, ט): "צ"ל דכיון דחל פעם אחת איסורא דבשל מבושל שוב לא פקע איסורא מיני' בצלי' שאח"כ". כלומר, שמרגע שהחתיכה נהיית אסורה על ידי בישול שוב אין אפשרות להכשיר אותה (אף שאינה נחשבת יותר כמבושלת).

לבשל פת, ונחלקו האחרונים האם הוא דיבר רק בכלי שני (בגלל סיבה שלא קשורה אלינו - שאינו מבשל) או אף בכלי ראשון (עיינו בפרי מגדים (אשל אברהם שיח, יט) לעומת ערוך השולחן (אורח חיים שיח, כד)).

על כל פנים, ראינו שגם האגלי טל וגם הפרי מגדים הסבירו שיכול להיות איסור בבישול אחר אפייה רק כיוון שהוא מחיל 'שם מבושלי' על מאכל.

ח. דעת הביאור הלכה

הביאור הלכה מביא את חידושו של הפרי מגדים ודן בו:

עיי' בפמ"ג [בפרי מגדים, ג"ו] שהביא מפסחים מ"א דלא נתבטל שם בישול הראשון והוליד מזה דמותו לשרותו בחמין בשבת (ר"ל אם עשה צלי אחר בישול בע"ש) כשאר דבר מבושל ונראה דה"ה לדידיה בבישול אחר צלי דמותו בשבת להניחו בלי רוטב בתנור אף שיצלה דלא נתבטל שם צלי ראשון ממנו דהא רבינו אליעזר ממיץ משוה אותם להדדי.

אך לענ"ד אין דין הפמ"ג מוכרח דנהי דמוכח שם דלא נתבטל שם הראשון הרי שם השני בודאי קיים ושפיר יש לומר דמקרי עתה בשול אחר צלי. אך זה נלענ"ד בבשלו ואח"כ צלאו בע"ש דמותו להניחו בתנור בשבת דפעולה אחרונה נקבע בו יותר ומקרי צלי אחר צלי:

(ביאור הלכה שיח, ה ד"ה יש מי שאומר)

הביאור הלכה מקבל את הוכחת הפרי מגדים מהגמרא שגם לדעת היראים אין הבישול מבטל את השם צלי' מהבשר (בניגוד להבנת האגלי טל), אך הוא אינו מקבל את הקולא שלו שבשר שגם נצלה וגם התבשל מערב שבת – יהיה מותר גם לבשלו וגם לצלותו בשבת. בהבנה הראשונה הביאור הלכה הציע שבשר שגם נצלה וגם בושל – יהיה אסור לצלותו ואף לבשלו! כלומר, איסור הבישול בשבת הוא אפילו אם לא יוצרים 'שם' חדש אלא עצם פעולת בישול ששונה מכל אחד מה'שמות' הקיימים. אם נגדיר כך את איסור הבישול בשבת, לא יהיה ברור למה איסור בישול חל גם על מאכל חי. ישנן שתי דרכים להסביר זאת: או שיש שני סוגי איסור בישול בשבת (הן בישול מאכל חי והן בישול בצורה שונה מה'שם' החל על המאכל), או שיש למאכל לא מבושל שם 'חי' שאסור לבשלו בשבת (ושם זה כן מתבטל על ידי בישול, בניגוד ל'שם בישולי' או 'שם אפייה' וכדומה). הבנה ראשונה זו של הביאור הלכה נראית, לעניות דעתי, קשה וחסרת מקור.

דינו של הביאור הלכה למסקנה, ש"פעולה אחרונה נקבע בו יותר" ובשר שבושל ואחר כך נצלה יהיה מותר בשבת רק לצלותו אך לא לבשלו, לכאורה תואם בדיוק את הסבר היראים לפי האגלי טל. אלא, שהאגלי טל הסביר דין זה של היראים על פי ביטול של 'שם הבישולי'

בעקבות הצלייה. איך הביאור הלכה שקיבל את דעת הפרי מגדים ש"לא נתבטל שם בישול הראשון" יכלכל את דינו? מה פירוש הביטוי "פעולה אחרונה נקבע בו יותר"?

נראה שלמסקנה, הביאור הלכה בעצם חולק על התפיסה שאיסור 'בישול אחר אפייה' נובע מהחלת 'שם בישול' על מאכל. הביאור הלכה סובר שבניגוד לאיסור 'בשל מבושל' בקרבן פסח שאינו מתבטל בצלייה, או להגדרת 'שם לחם' שאינה מתבטלת בבישול, הגורם לאיסור או היתר בישול בשבת הוא מצבו הנוכחי של המאכל בלבד.

נראה שההיגיון בשיטה זו הוא שכל סוג בישול / צלייה / אפייה אמור להיות אסור, החידוש הוא הכלל שנלמד מהמשנה שקובע ש'אין בישול אחר בישול'. למה שכלל זה יהיה נכון? הרי אין מדובר על פעולה שאינה עושה דבר במאכל, אלא על פעולה שממשיכה לפעול בו ולרכך אותו! לפיכך, נראה להסביר שהפטור על המשך בישול לאחר רמה מסוימת נובע מכך שהשינוי הנוסף הוא חסר חשיבות וטפל ביחס לבישול הראשוני. לאחר פעולה של כמות בישול המחשיבה את המאכל כ'מבושל', המשך אותו מסלול בישול כבר כלול במה שהמאכל כבר היה 'מבושל' מראש.

לפי הסבר זה, הסיבה שיהיה אסור 'בישול אחר אפייה' היא שמדובר על מסלול אחר של עיבוד המאכל. למשל: אפייה הקשתה את הלחם, ואילו אחר כך הבישול ירכך אותו. בוודאי שלא נוכל להגיד שפעולת הריכוך של הבישול כבר כלולה בפעולת האפייה של הלחם שהקשתה את הבצק, או שהיא טפלה לה. לפי הבנה זו, יש לדון בדיוק מה נחשב אותו 'כיוון' או 'מסלול' של פעולת הבישול הראשונה ומה נחשב פעולה בכיוון שונה או מנוגד לפעולה הראשונה. כף החיים (שיח, עח) כתב בשם האורח לצדיק: "בעיני דוקא שתהא צלייה שנייה כצלייה ראשונה". כלומר, גם תחת השם 'צלייה' יכולים להיכנס כמה סוגי פעולות שונים שלא יהיו מותרים בשבת אחרי צלייה מסוג אחר¹⁴.

את דעת הראב"ה, החולקת על היראים, אפשר להסביר בשתי דרכים: או שהוא סובר שכל צורת בישול (בישול / אפייה / צלייה) טפלה לצורת הבישול הראשונה שהמאכל התבשל בה, או שהוא סובר שבמלאכת בישול חייבים רק על מאכל שאינו ראוי לאכילה. ההבדל בין שני ההסברים בדעת הראב"ה יבוא לידי ביטוי בשאלה של חיוב על בישול פירות הראויים להיאכל חיים¹⁵.

¹⁴ באופן מחמיר יותר פסק האור לציון (ב, ל, הערה 1): "לעשות צנימים בשבת [...] נראה לאסור, וטעם הדבר דכשם שמצינו שאסור לצלות דבר שנתבשל, כיון שהופכו ממבושל לצלי. ה"ה גם בני"ד שיש לאסור כיון שהופכו מלחם לצנימים". כלומר, אסורה כל יצירת 'פנים חדשות' אף שאין זה 'שם' הלכתי ואף שמדובר באותה צורת בישול.

¹⁵ הראב"ה עצמו (סימן קצ"ז) כתב כהסבר הראשון שהצענו לשיטתו: "ונראה דבליל שבת אין לתת פירות לצלות בתוך הפכין [...] אף על גב שנאכלים כמות שהן חייין לא גרוע ממים ושמן [...] ויש בו משום בישול בירקות ובפתוחים [...] וכן יין וכל דבר המשתנה טעמו כשמחממו. מיהו דבר שנתבשל כבר מערב שבת מותר לחממו בשבת, כדתנן כל שבא בחמין מלפני השבת וכו'".

ט. נפקא מינות להלכה

נססה לראות עוד הבדלים בין דעת האגלי טל, שהחלוקה בין בישול לאפייה היא פורמלית ותלויה בהחלת ה'שם', לבין דעת הביאור הלכה שהחלוקה בין בישול ואפייה תלויה בצורת הבישול והתוצר המתקבל ממנו.

השולחן ערוך (שיח, טו) מביא בסתמא שדבר שנתבשל והוא יבש מותר להניחו כנגד המדורה במקום שהיד סולדת בו. הביאור הלכה (שיח, טו ד"ה והוא יבש) הביא שהאחרונים התקשו בדין זה, שהרי מדובר בצלי אחר בישול, ואם כן, למה השולחן ערוך לא הביא כלל בסעיף זה את דעת היראים שאוסר, בניגוד לסעיף ה' שבו כן הביאו?
על קושייה זו עונה החזון איש שתי תשובות:

צ"ל דכל שלא יבוא לטעם צלי ממש אלא שיתבש קצת אין בזה בישול אחר בישול, ואפשר דצלי קדר כדין בישול לענין זה, ודוקא צלי על גחלים או על שיפור יש בצלי' זו אחר בישול.

(חזון איש, אורח חיים, לז, יד)

נראה בכירור שהתירוך הראשון מתאים לחלוקה המציאותית של הביאור הלכה, שכל עוד מדובר בסוג צלייה שלא יגרום תוצאה שונה באופן משמעותי הרי הפעולה כלולה בהיתר 'אין בישול אחר בישול'¹⁶. לעומת זאת, התירוך השני של החזון איש מתאים לחלוקה הפורמלית של האגלי טל: דווקא צלייה על גחלים או על שיפור מחילה שם 'צלייה', בניגוד לצליה בתוך קדירה שמחילה שם 'בישול'¹⁷.

נפקא מינה נוספת להלכה היא האם ההגדרות המחלקות כאן בין בישול ואפייה ושאר הפעולות מקבילות להגדרות בשאר דיני התורה, והדוגמה המעשית ביותר היא היחס לטיגון. עיינו בפסקי תשובות (שיח, לח) ובמהדורת 'דרשו' של המשנה ברורה (שיח, הערה 59), שהביאו פוסקים רבים שסוברים שכיוון שטיגון בשמן עמוק נחשב כ'בישול' מותר לחזור ולבשל שקדי מרק בשבת לדעת היראים (אף בכלי ראשון). נראה ברור שפסיקה זו מבוססת רק על החלוקה הפורמלית בין 'בישול' ל'אפייה' כדעת האגלי טל, אך לפי החלוקה המציאותית של הביאור הלכה נראה שיהיה אסור לבשל שקדי מרק בשבת כיוון שהטיגון הקשה אותם ואילו בישולם מרכז אותם ומשנה את טעמם, בדיוק כמו בבישול לחם.

¹⁶ אמנם, אפשר לדחות ולהציע שגם לפי החלוקה הפורמלית צריך שינוי משמעותי במאכל כדי להחיל עליו 'שם צלייה', אך יש להגדיר בצורה טובה יותר מהו אותו שינוי משמעותי.

¹⁷ עיינו רש"י בפסחים (מא, א ד"ה צלי קדר): "צלי קדר - שמבשלין אותו בקדירה בלא מים ובלא שום משקה, אלא מים הנפלטין משמנו [...] האי נמי בשל מבושל הוא".

י. הסבר הט"ז ליראים

שתי השיטות שראינו עד כה, הן השיטה הפורמלית של האגלי טל והן השיטה המציאותית של הביאור הלכה, הסבירו את סיבת החיוב של היראים בבישול אחר אפייה בגלל השוני בין פעולות הבישול והאפייה והשוני בתוצאותיהן. הט"ז מציע הסבר אחר לחלוטין לדעת היראים המבוסס על שינוי הצורה המהותי שקורה בלחם כשמבשלים אותו. כדי להבין את הסברו, נקדים ונביא בקצרה דיון לגבי בישול אחר בישול בלח.

רבנו ירוחם הביא בשם רבנו יונה:

כתב הר' יונה וכל זה שאמרנו שמחזירין [...] אם שהה בעודה בידו עד שנצטנן התבשיל אסור להחזירה אם יש בה רוטב דכל דבר שיש בו רוטב ומצטמק ויפה לו והוא צונן כשהחזירו על גבי כירה ומצטמק הוי מבשל גמור ע"כ.

(תולדות אדם וחווה נתיב יב, חלק ג)

כלומר, רבנו ירוחם כותב שבאופן כללי 'אין בישול אחר בישול', אבל בלח שמצטמק ויפה לו שייך איסור בישול מהתורה¹⁸. על פי עיקרון זה, הסביר הט"ז את דברי היראים שאוסר בישול אחר אפייה:

כנלע"ד לתרץ על נכון דברי הרא"מ [=היראים] בדרך זה דס"ל כר"י [כרבנו ירוחם] [...] דבמצטמק ויפה לו יש בו משום בישול כיון דנהנה ממלאכת שבת בטעם חדש משא"כ במצטמק ורע לו.

(ט"ז אורח חיים, שיח, ו)

הט"ז מסביר שסיבת החידוש של היראים לאסור בישול אחר אפייה היא בגלל יצירת 'טעם חדש' במאכל. עיקרון זה הופיע במפורש בשיטת רבנו ירוחם שאסר בישול שגורם למאכל להתבשל באופן שהתוצאה תהיה בעלת איכות טובה יותר, 'מצטמק ויפה לו', אף כשהמאכל כבר היה ראוי לאכילה קודם בישול זה. אך על הסבר זה, שנשמע טוב כרעיון כללי, מקשה האגלי טל מכמה דינים:

ובט"ז (סק"ו) תירץ דעת הר"א ממיץ דבשבת נמי כיון דנשתנה טעמו חייב כמו מצטמק ויפה לו. ואיני יודע מה קאמר דבמצטמק ויפה לו אין חיוב אלא בנצטנן ובלח דוקא ואלו בישול אחר צלי או צלי אחר בישול ביבש הוא ואפי' לא נצטנן נמי.

(אגלי טל, ביאורים, האופה, טו, ג)

¹⁸ הרמ"א (אורח חיים שיח, ד) הביא דעה זו להלכה, אך המשנה ברורה (שיח, כה; שיח, סב) כתב שהאחרונים פסקו שלא כרבנו ירוחם. לכן, לא נתעסק בנפקא מינות להלכה היוצאות על פי הסבר הט"ז ליראים.

האגלי טל תמה על הט"ז: הרי דינו של רבנו ירוחם לגבי 'בישול אחר בישול' עוסק רק בלח שנצטנן, ואם כן – מה בין זה לבין איסור בישול של לחם יבש?

נראה שאפשר לתרץ קושייה זו על פי הסבר החזון איש לדינו של רבנו ירוחם. מהחזון איש (אורח חיים לז, כד ד"ה סי') משמע שבאמת דינו של רבנו ירוחם שייך גם ביבש, והוא מסביר זאת בכך שהחייב הוא אינו על עצם שיפור המאכל:

ס"ל לרי"ו שאין הטעם משום דלח כשמצטנן חוזר לקדמותו, אלא ס"ל דמצטמק ויפה ההבדל בין חם לקר חשיב בו והוי שינוי צורה והרי מבשל אינו דוקא באוכלין אלא המחמם ברזל ג"כ מבשל [...] וה"נ שינוי טבע המאכל וצורתו ע"י האש בכלל מבשל.

(חזון איש אורח חיים לז, יג ד"ה ס"ד)

החזון איש מסביר שהחייב של רבנו ירוחם על חימום לח ש'מצטמק ויפה לו' נובע משינוי הצורה והטבע של המאכל. אין מדובר על שינוי כמותי, שלאחר זמן המאכל יהיה 'יפה' יותר ממה שהיה בהתחלה, אלא ברגע החימום עצמו מתחייבים על שינוי הצורה של החפץ (בלי קשר לכך שהוא מאכל): בזכות החימום הוא הפך מחפץ קבוע לחפץ שמשתפר והולך. מאכל במצב של 'מצטמק ויפה לו' הוא מוצר בדרגה גבוהה הרבה יותר מסתם מאכל הראוי לאכילה, אפילו ברגע ששניהם 'מצומקים' וטעימים באותה מידה. ברור שהסבר זה של החזון איש, המדגיש ש"מבשל אינו דוקא באוכלין", יהיה תקף גם למאכלים יבשים שמצטמקים ויפה להם.

אם ננסה להסביר באמצעות הסבר זה לדברי רבנו ירוחם גם את הכלל שאומר שיש 'בישול אחר אפייה', כמו שהט"ז רצה להסביר, ייצא שהחייב על בישול הלחם לא ינבע מאותה סיבה שבגללה חייבים על כל בישול אחר (שינוי מצב מסוים של מאכל למצב אחר). סיבת החייב על בישול הלחם תהיה כיוון שהלחם נהפך למאכל שמשתפר והולך. איך נדע שהלחם באמת משתפר והולך, כלומר שהוא 'מצטמק ויפה לו'? נצטרך לומר שזה מה שהתכוון הט"ז להסביר כשאמר (שיח, ו): "דנהנה ממלאכת שבת בטעם חדש", כלומר - על ידי הבישול הלחם נהפך למוצר שהולך ומתקדם לעבר טעם חדש וטוב.

יא. סיכום

ראינו שהכלל 'אין בישול אחר בישול' (ביבש) מוסכם על כל הראשונים. אף על פי כן, ישנה מחלוקת עקרונית בין היראים לראבי"ה בנוגע ל'בישול אחר אפייה'. ראינו שלוש גישות עקרוניות בביאור המחלוקת:

א. **הגישה הפורמלית:** האגלי טל סובר שהמחלוקת היא האם אפשר לבטל 'שם אפייה' או 'שם בישול' שכבר חלים על המאכל. היראים סובר שאפשר ולכן בהכרח חייבים על 'בישול אחר אפייה', והאגלי טל כותב שאין לחשוש לשיטה זו¹⁹. האגלי טל מתלבט בדעת הראב"ה האם חייבים על הוספת 'שם בישול' על גבי 'שם אפייה' (ולהפך) או שלא, ובכל מקרה לא יהיו חייבים על בישול / אפייה של מאכל שגם בושל כבר וגם נאפה כבר.

הפרי מגדים הבין שהכול מסכימים שבישול אינו מבטל 'שם אפייה', ולפיו המחלוקת בין היראים לראב"ה היא האם מותר להוסיף 'שם אפייה' למאכל מבושל (ולהפך) או שלא. המחלוקת בין היראים לראב"ה לפי הפרי מגדים שקולָה להסתפקות של האגלי טל בדעת הראב"ה.

לפי גישה זו ביראים, חשוב לדעת האם 'טיגון' נחשב מבחינה פורמלית כ'בישול' או כ'אפייה' וכדומה.

ב. **הגישה המציאותית:** הביאור הלכה, שקיבל את ההנחה שגם לפי היראים אי אפשר לבטל 'שם אפייה' או 'שם בישול', בכל זאת אוסר לבשל מאכל שגם בושל (ולכן יש לו 'שם בישול') וגם נצלה. הסברנו, שלפי הביאור הלכה, מה שהיראים אוסר בישול אחר אפייה בשבת אינו נובע מאיסור של החלת 'שם' אלא משינוי המאכל לכיוון שונה ממצבו הנוכחי. אם הפעולה האחרונה שנעשתה במאכל הייתה צלייה שהקשתה וייבשה את הבשר, לא ייתכן שיהיה מותר בשבת לבשל אותו במים ולרכך אותו. ההיתר של 'צלייה אחר צלייה' או 'בישול אחר בישול' נובע מכך שפעולת הצלייה / הבישול הנעשית בשבת היא טפילה לפעולה האחרונה שנעשתה כבר במאכל וטמונה במצבו הנוכחי של האוכל. לעומת זאת, הראב"ה מסתכל על כל צורות הבישול השונות רק בציר של הכשרת המאכל, ולכן כולן טפילות לפעולת הבישול הראשונה.

לפי גישה זו ביראים, אין עניין להבין איך נחשב 'שם טיגון' מבחינה פורמלית, אלא לראות עד כמה הוא פועל על המאכל באופן שדומה לצורת הבישול האחרונה שלו.

ג. **הגישה האיכותית:** הט"ז הסביר את דעת היראים על פי רבנו ירוחם שאוסר בישול אחר בישול במאכל שמצטמק ויפה לו. החזון איש הסביר שרבנו ירוחם אוסר הפיכת דבר ל'מצטמק ויפה לו' כיוון שבזה הדבר משתדרג וזוכה באיכות של 'משתפר והולך'. לפי זה, מה שהיראים אוסר 'בישול אחר אפייה' הכוונה היא לכל בישול שהופך את המאכל (אפילו אם הוא כבר ראוי לאכילה) למאכל שממשיך להשתפר בתמידיות.

¹⁹ כיוון שהיא מבוססת על דעת ר"ת שבליילה עבה שבושלה גם נחשבת 'לחם', דעה שנדחתה מההלכה.

לפי גישה זו ביראים, צריך בעיקר לבחון האם תהליך הבישול שרוצים לבצע בשבת במאכל מבושל / אפוי הוא מוגבל (יש חשש שהמאכל ימשיך להתבשל בצורה לא רצויה וכדומה) או שהוא יכול להימשך כמה שיותר.